

3:E
UPPLAGAN

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDSRÄTT

– en introduktion för professionsutbildningar

Annika Staaf
Lotta Wendel
Lars Zanderin

Liber

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDSRÄTT

– en introduktion för professionsutbildningar

Annika Staaf
Lotta Wendel
Lars Zanderin

Liber

INNEHÅLL

Förkortningar	8
Författarpresentationer	10
Introduktion	11

Kapitel 1 Hälso- och sjukvårdens aktörer och organisation i de svenska regionerna 13

1.1 Inledning	13
1.2 Region Kalmar	14
1.3 Region Skåne	15

Kapitel 2 Vårdgivarens och hälso- och sjukvårdspersonalens skyldigheter 17

2.1 Hälso- och sjukvårdsrätten – en skyldighetslagstiftning	17
2.2 Vårdgivarens skyldighet att tillhandahålla vård och behandling	19
2.3 Vårdgivarens och hälso- och sjukvårdspersonalens skyldighet att respektera patientens samtycke	21
2.4 Samverkan	24
2.5 Hälso- och sjukvårdspersonalens allmänna skyldigheter	26
2.5.1 Allmänt	26
2.5.2 Personligt yrkesansvar och delegation	26
2.5.3 Vetenskap och beprövad erfarenhet	27
2.5.4 Skyldigheten att informera patienten	29
2.5.5 Skyldigheten att respektera patientens möjlighet att välja behandling respektive second opinion	30
2.5.6 Anmälnings- och uppgiftsskyldigheter	31
2.5.7 Skyldigheten att dokumentera och att iaktta tystnadsplikt och sekretess	32
2.5.8 Skyldigheter gentemot underåriga	32
2.6 Begränsningar för andra än hälso- och sjukvårdspersonal	33
Instuderingsfrågor	34

Kapitel 3 Tillsynen över hälso- och sjukvården 36

- 3.1 Inspektionen för vård och omsorg 36
- 3.2 Patientnämnd 39
- 3.3 Klagomål från enskilda 40
- 3.4 Åtgärder mot vårdgivare 40
- 3.5 Åtgärder mot hälso- och sjukvårdspersonal 41
  - 3.5.1 Allmänt 41
  - 3.5.2 Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd 41
  - 3.5.3 Anmälan till åtal 42
  - 3.5.4 Föreskrift om prøvotid 43
  - 3.5.5 Återkallelse av legitimation 44
  - 3.5.6 Begränsning av förskrivningsrätt 45
- Instuderingsfrågor 45

Kapitel 4 Offentlighet och sekretess i vård och omsorg 46

- 4.1 Tryckfrihetsförordningen 46
- 4.2 Offentlighets- och sekretesslagen 48
- 4.3 JO-utlåtanden och rättsfall avseende sjukvårdens sekretess 52
  - 4.3.1 Sekretess i sjukvården 52
  - 4.3.2 Sekretess mot patienten själv 53
  - 4.3.3 Sekretess mot anhöriga 53
  - 4.3.4 Meddelarfrihet inom sjukvården 54
- 4.4 Socialtjänstlagen och sekretessregler relaterade till vård- och omsorgsverksamheten 54
- Instuderingsfrågor 55

Kapitel 5 Patientdatalagen 56

- 5.1 Patientdatalagens tillämpningsområde 56
- 5.2 Några centrala begrepp 57
  - 5.2.1 Personuppgift 57
  - 5.2.2 Känsliga personuppgifter 58
  - 5.2.3 Behandling 58
  - 5.2.4 Journalhandling 58
  - 5.2.5 Patientjournal 59
  - 5.2.6 Sammanhållen journalföring 59
- 5.3 Grundläggande bestämmelser om behandling av personuppgifter 59

5.4	Personuppgiftsansvarig	61
5.5	Patientjournalen	62
5.6	Skyldighet att föra patientjournal	62
5.7	Inre sekretess och elektronisk åtkomst inom en vårdgivares verksamhet	64
5.8	Sammanhållen journalföring	66
5.9	Utlämnande av uppgifter och handlingar samt viss uppgiftsskyldighet	68
5.10	Nationella och regionala kvalitetsregister	69
5.11	Rättigheter för enskilda	71
5.11.1	<i>Allmänt</i>	71
5.11.2	<i>Rätt att ta del av uppgifter</i>	71
5.11.3	<i>Rättelse</i>	71
5.11.4	<i>Förstörande av patientjournal</i>	72
5.11.5	<i>Information</i>	72
5.11.6	<i>Andra rättigheter enligt patientdatalagen</i>	73
5.11.7	<i>Omhändertagande och återlämnande av patientjournal</i>	73
5.12	Skadestånd och överklagande	74
	Instuderingsfrågor	75

Kapitel 6 Lagen om offentlig upphandling 76

6.1	Introduktion	76
6.2	Kortfattad historik och inledning	77
6.3	Grundläggande upphandlingsprinciper	78
6.4	Upphandling över tröskelvärdet	79
6.5	Särskilda upphandlingsregler för hälso- och sjukvårdstjänster	81
6.6	Upphandling under tröskelvärdet	81
6.6.1	<i>Direktupphandling</i>	82
6.7	Klaga på en upphandling	83
	Instuderingsfrågor	84

Kapitel 7 Vårdval i primärvården/närsjukvården 85

7.1	Bakgrund	85
7.2	Lagen om valfrihetssystem	87
7.3	Kort om processen enligt LOV	88
7.4	Konkurrensneutralitet	89
	Instuderingsfrågor	91

Kapitel 8 Ett systematiskt patientsäkerhetsarbete 92

8.1 Inledning 92

8.2 Aktörerna 92

8.3 Ett systematiskt kvalitetsarbete 93

8.4 Lex maria 94

Instuderingsfrågor 97

Kapitel 9 Rättssäkerhet i vården 98

9.1 Rättssäkerhet i frivillig vård 98

9.2 Rättssäkerhet och tvångsvård 99

9.3 Aspekter av rättssäkerhet – internationell utblick 100

9.4 Aspekter av rättssäkerhet – nationell reglering 101

9.5 Grundläggande fri- och rättigheter 104

Instuderingsfrågor 108

Kapitel 10 Psykiatrisk tvångsvård 109

10.1 Inledning 109

10.2 Inledande bestämmelser i LPT 109

10.3 Förutsättningar för tvångsvård 111

10.4 Intagningsförfarandet 112

10.5 Fortsatt tvångsvård 113

10.6 Konvertering av frivillig vård till tvångsvård 115

10.7 Tvångsvårdens innehåll 117

10.8 Tvångsåtgärder i slutna psykiatrisk tvångsvård 118

10.9 Överklagande 122

10.10 Upphörande av tvångsvård 123

Instuderingsfrågor 123

Kapitel 11 Rättpsykiatrisk vård och smittskydd 124

11.1 Inledning 124

11.2 Fängelseförbudets upphörande 125

11.3 Inledande bestämmelser i LRV och de olika förutsättningarna för tvångsvård 128

11.4 Intagningsförfarandet vid rättspsykiatrisk vård	129
11.5 Öppen och sluten rättspsykiatrisk vård	129
11.6 Tvångsvårdens innehåll samt tvångsåtgärder	130
11.7 Överklagande	132
11.8 Upphörande av tvångsvård	133
11.9 Underrättelse till målsägande	135
11.10 Lagstiftning om smittskydd	136
Instuderingsfrågor	137

Källförteckning	138
-----------------	-----

Lagar 138

Litteratur 139

Appendix 1	140
------------	-----

Appendix 2	142
------------	-----

Vidareläsning	143
---------------	-----

FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalken (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning
CRPD	FN:s konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
ECtHR	Europadomstolen (Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna)
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (1986:223)
FoU	Forskning och utveckling
GPA	General Procurement Agreement
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSAN	Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)
ICCPR	FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen, riksdagens ombudsmän
KL	Kommunallagen, SFS (2017:725)
LOU	Lag om (2016:1145) offentlig upphandling
LOV	Lag om (2008:962) valfrihetssystem
LPT	Lag om (1991:1128) psykiatrisk tvångsvård
LRV	Lag om (1991:1129) rättspsykiatrisk vård
LSPV	Lag om (1966:293) beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall
LSS	Lag om (1993:387) stöd och service till vissa funktionshindrade
LVM	Lag om (1988:870) vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
PL	Patientlagen (2014:821)
PDL	Patientdatalagen (2008:355)
PSL	Patientsäkerhetslagen (2010:659)
PUL	Personuppgiftslagen (1998:204)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SiS	Statens institutionsstyrelse
SmittskL	Smittskyddslagen (2004:168)

SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SUP	särskild utskrivningsprövning
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
WPA	World Psychiatric Association
WTO	Världshandelsorganisationen (World Trade Organization)
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

FÖRFATTARPPRESENTATIONER

Annika Staaf är jur. kand. och fil. dr i rättssociologi, universitetslektor i juridik och docent i socialt arbete, inriktning rättsvetenskap vid Hälsa och samhälle, Malmö högskola, samt knuten till avdelningen för rättsvetenskap och Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet. Annika undervisar och bedriver forskning i förvaltningsrätt, såväl allmänna som speciella delar, främst socialrätt och hälso- och sjukvårdsrätt. Dessutom undervisar hon i rättssociologi, konstitutionell rätt och MR-frågor vid flera högskolor och universitet. Hon har skrivit och varit redaktör för ett flertal böcker inom det juridiska området, bland andra *Rätt och rättssystem* (2017), *Kommunalrätt* (2010) och *Förvaltningsrätt* (5:e upplagan 2017).

Lars Zanderin är fil. lic. i statsvetenskap, fil. dr i rättssociologi samt universitetslektor i politologi (em.) vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet i Växjö. Han undervisar i arbetsmiljörätt, arbetsrätt, förvaltning och organisationsfrågor samt i PA/Human resources vid Linnéuniversitet samt vid flera andra högskolor och universitet och är som seniorforskare knuten till Enheten för rättssociologi, Lunds universitet. Han har skrivit ett flertal böcker i arbetsmiljörätt, arbetsrätt och förvaltning, dels själv, dels tillsammans med olika kollegor, och har lång erfarenhet av olika uppdrag inom förvaltning och näringsliv. På Liber finns utgivet (tillsammans med andra författare) böckerna *Arbetsrätt* (6:e upplagan 2013) och *Arbetsmiljörätt och rehabilitering* (3:e upplagan 2012). Vidare i samma serie som *Hälso- och sjukvårdsrätt* böckerna *Förvaltningsrätt* (4:e upplagan 2015), *Rätt och rättssystem* (2010), *Kommunalrätt* (2010), *Lag om valfrihetssystem* (2011), *Lag om arbetslöshetsförsäkring m.m.* (2012) och *Socialförsäkringar* (2015).

Lotta Wendel är jur. kand. och universitetsadjunkt och doktorand vid Hälsa och samhälle, Malmö högskola, men är även verksam vid Juridiska institutionen, Lunds universitet samt Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet. Hennes specialområden är allmän och särskild förvaltningsrätt, i synnerhet hälso- och sjukvårdsrätt.

INTRODUKTION

Med denna bok vill vi tillhandahålla en introduktion till den omfattande regleringen av hälso- och sjukvård i Sverige. Detta rättsområde kännetecknas av att regleringen är splittrad över författningar av många olika slag, tillkomna vid skilda tidpunkter med olika syften. Den läsare som inleder sina studier av hälso- och sjukvårdsrätten med denna lärobok erbjuds därför en översiktlig presentation av huvuddragen i regleringen och en helhetsbild över de olika delarna av hälso- och sjukvårdsregleringen. Boken är lämplig för studenter inom socialt arbete eller på olika vård- och omsorgsutbildningar, men passar också bra för studenter vid andra samhälls- och beteendevetenskapliga utbildningar där hälso- och sjukvårdsrätten har relevans.

Vi har strävat efter att disponera läroboken så att den ska fungera som ett stöd vid studentens lärandeprocess. Varje kapitel avslutas med instuderingsfrågor. Boken innehåller också konkreta exempel och referenser till relevant praxis och andra rättskällor som med fördel kan användas som utgångspunkt för vidare diskussioner. Sist i boken har vi också samlat några litteraturtips för den student som vill fördjupa sig i de olika frågor som berörs i vår bok.

Boken inleds med en allmän del som behandlar hälso- och sjukvårdens centrala aktörer och organisation, vårdgivarnas och hälso- och sjukvårdspersonalens skyldigheter samt tillsynen över hälso- och sjukvården. I denna del presenteras framför allt hälso- och sjukvårdslagen (HSL) och patientsäkerhetslagen (PSL) samt patientlagen (PL), men också kommunallagen (KL) berörs.

I bokens följande del är regleringen av en rad administrativa aspekter inom hälso- och sjukvården i fokus, nämligen regleringen av offentlighet och sekretess, journalföring och behandling av patientdata, regleringen av vårdval och upphandling av hälso- och sjukvårdstjänster samt vårdgivarens skyldighet att bedriva ett aktivt patientsäkerhetsarbete. Den reglering som introducerats tidigare i boken kompletteras i detta avsnitt med presentationer av offentlighets- och sekretesslagen (OSL), den kommande dataskyddsförordningen (EU 2016/679) GDPR, patientdatalagen (PDL), lagen om offentlig upphandling (LOU) och lagen om valfrihetssystem (LOV).

Bokens avslutas med ett avsnitt där tvångsregleringen på hälso- och sjukvårdens område beskrivs. Här introduceras främst lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) och lagen om rättspsykiatrisk vård (LRV), men också smittskyddslagen (SmittskL) berörs. Avsnittet om tvångsvård inleds med ett kapitel om rättssäkerhet, där tvångsregleringen diskuteras utifrån ett konstitutionellt perspektiv och knyts till diskursen om mänskliga rättigheter.

Hänsyn har tagits till lagstiftning och andra föreskrifter t.o.m. den 1 september 2017. Vi har även tagit hänsyn till den kommande, men redan beslutade nya kommunallagen (2017:725) samt det nya dataskyddsdirektivet, EU:s dataskyddsförordning (EU 2016/679) eller GDPR som träder i kraft den 25 maj 2018.

Vi är tacksamma för alla former av kommentarer avseende vår bok. Dessa skickas lämpligen till Helga Laurin, helga.laurin@liber.se.

Malmö och Lund i september 2017

Annika Staaf, Lotta Wendel & Lars Zanderin

Hälso- och sjukvårdens aktörer och organisation i de svenska regionerna

1.1 INLEDNING

Det här inledande kapitlet kommer att redovisa de olika aktörer – politiker och tjänstemän – som styr och producerar hälso- och sjukvård till de svenska samhällsmedborgarna i de svenska regionerna.

Vi kommer fortsättningsvis att använda en region – Region Skåne – som exempel på hur hälso- och sjukvården kan organiseras och vilka aktörer som är involverade.

Val till regionfullmäktige sker vart fjärde år. Antalet ledamöter i regioner ska vara minst

- 31 i regioner med 140 000 röstberättigade eller därunder,
- 51 i regioner med 140 000–200 000 röstberättigade,
- 71 i regioner med över 200 000 röstberättigade
- 101 i regioner med över 300 000 röstberättigade (5 kap. 5 § kommunallagen [2017:725]).

Fullmäktiges uppgift är att fatta beslut i ärenden av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt för kommuner och regioner (5 kap. 1 § KL).

Det gäller främst

- mål och riktlinjer för verksamheten
- fastställande av budget, skatt och andra viktiga ekonomiska frågor
- nämndernas (eller motsvarande) organisation och verksamhetsformer
- val av ledamöter och ersättare i nämnder
- val av revisorer
- grunderna för ekonomiska förmåner till förtroendevalda (politiskt valda ledamöter)
- årsredovisning för nämnderna och övriga organ samt ansvarsfrihet för de politiskt valda förtroendemännen som ingår i dessa
- folkomröstning i kommuner och landsting
- extra val till fullmäktige.

Varje region ska ha en beslutande församling, en fullmäktige, enligt 3 kap. 1 § KL. Denna fullmäktige ska tillsätta en styrelse, enligt 3 kap. 3 § KL. Styrelsen ska leda och samordna förvaltningen av regionernas angelägenheter samt ha uppsikt över övriga nämnders verksamhet. Vidare ska den särskilt ägna sig åt att bereda ärenden till fullmäktige, verkställa fullmäktiges beslut, sköta den ekonomiska förvaltningen samt i övrigt fullgöra de uppdrag som fullmäktige har överlämnat till styrelsen (6 kap. 1 samt 8–15 §§ KL). Kommunallagens regler för de kommunala nämnderna inbegriper också de uppgifter som styrelsen – som kommunal nämnd – ska genomföra.

I nämnderna sköts huvuddelen av den kommunala operativa verksamheten. Fullmäktige fastställer reglementen för nämndernas verksamhet och anger vilka uppgifter som nämnderna ska utföra. Det är upp till nämnderna att bereda de ärenden som ska behandlas och avgöras i fullmäktige. Nämnderna ska verkställa fullmäktiges beslut och i övrigt besluta i vissa förvaltningsärenden enligt 6 kap. 2–7 §§ KL.

1.2 REGION KALMAR

I syfte att tydliggöra hur olika den politiska organiseringen av regionernas verksamhet kan se ut kommer här att redovisas en mer traditionell organisering men även en allt mera vanlig regionindelning.

Kalmar region är en mindre region med knappt 250 000 invånare och består av 12 kommuner. Deras politiska förvaltning är relativt traditionellt organiserad och ser för närvarande ut så här:

Hälsa- och sjukvårdsrätt

En introduktion för professionsutbildningar

ISBN 978-91-47-12698-9

© 2018 Annika Staaf, Lotta Wendel, Lars Zanderin och Liber AB

Förläggare: Helga Laurin

Redaktör: Lena Öhrström

Projektledare: Kajsa Lindroth

Omslag: Birgitta Dahlkild

Grafisk formgivning: Fredrik Elvander

Layout: Catharina Grahn/ProduGrafia

Upplaga 3:3

Repro: OKS Prepress Services, Indien

Tryck: People Printing, Kina 2022

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Kopiering, utöver lärares och elevers begränsade rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-avtal, är förbjuden. BONUS-avtal tecknas mellan upphovsrättsorganisationer och huvudman för utbildningsanordnare, t.ex. kommuner/universitet.

Intrång i upphovsmannens rättigheter enligt upphovsrättslagen kan medföra straff (böter eller fängelse), skadestånd och beslag/förstöring av olovligt framställt material. Såväl analog som digital kopiering regleras i BONUS-avtalet. Läs mer på www.bonuscopyright.se.

Liber AB, 113 98 Stockholm

Kundservice tfn 08-690 90 00

Kundservice.liber@liber.se

www.liber.se

Hälso- och sjukvårdsrätt

– en introduktion för professionsutbildningar

är en bok för dig som arbetar inom hälso- och sjukvården eller som kommer i kontakt med hälso- och sjukvårdens rättsliga regleringar. Boken redogör på ett lättillgängligt sätt för de delar av juridiken som avhandlar området. Den belyser även sjukvårdens bestämmelser om samverkan, i synnerhet med socialtjänsten, det vill säga anknytande bestämmelser inom andra rättsområden. I anslutning till varje kapitel finns instuderingsfrågor och lästips.

Regelsystemen är uppföljda fram till den 1 september 2017, men hänsyn har även tagits till den kommande nya kommunallagen (2017:725) som träder i kraft den 1 januari 2018 samt till den nya dataskyddsförordningen (EU 2016/679) eller GDPR som träder i kraft den 25 maj 2018.

Annika Staaf är jur. kand. och fil. dr i rättssociologi samt docent i socialt arbete inriktning rättsvetenskap. Hon arbetar som universitetslektor i rättsvetenskap vid Malmö högskola, knuten till institutionen för kriminologi, samt avdelningarna för socialt arbete och rättsvetenskap vid Linné universitetet.

Lotta Wendel är jur. kand. och universitetsadjunkt vid Malmö högskola samt knuten till juridiska institutionen vid Lunds universitet.

Lars Zanderin är fil. lic. i statsvetenskap, fil. dr i rättssociologi och universitetslektor (em.) i politologi vid Linnéuniversitetet samt knuten till Enheten för rättssociologi vid Lunds universitet.

Libers serie **en introduktion för professionsutbildningar** är lämpliga för samhälls- och beteendevetenskapliga utbildningar, men även olika former av personalutbildningar. Böckerna ger på ett pedagogiskt och lättillgängligt sätt tillräcklig kunskap inom centrala rättsområden för olika verksamheter med juridisk anknytning.

www.liber.se

Best.nr 47-12698-9
Tryck.nr 47-12698-9-03

